

УДК 343.163(477)

А.В. Лапкін,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАННЯ В СУДІ ПРОКУРОРОМ

Анотація. У статті розглядаються проблеми підтримання публічного обвинувачення в суді як конституційної функції прокуратури. Виявляються недоліки нормативної регламентації цієї функції та формулюються пропозиції щодо їх усунення. Аналізуються повноваження прокурора при підтриманні публічного обвинувачення в суді. Визначаються предмет і завдання цієї функції.

Ключові слова: прокуратура, кримінальне провадження, публічне обвинувачення, кримінальне правосуддя, функції прокуратури.

Постановка проблеми. В контексті реформування прокуратури першочергове значення має удосконалення функціональної моделі цього органу. У ст. 131-1 Конституції України на перше місце в системі функцій прокуратури поставлено підтримання публічного обвинувачення в суді, що, на думку В.В. Долежана, відображає європейські підходи до ролі прокурора, який передусім розглядається як публічний обвинувач у системі кримінального судочинства [1, с. 30]. В свою чергу, такі підходи обумовлені тим, що обвинувальна функція є стрижневою для системи кримінального правосуддя. Зважаючи на це, залишається актуальним визначення змісту й значення підтримання публічного обвинувачення в системі функцій прокуратури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підтримання публічного обвинувачення за період незалежності України досліджувалася у роботах В.В. Долежана, П.М. Кар-

кача, М.В. Косюти, М.В. Руденка та ін. На сучасному етапі основна увага науковців зосереджена у сфері аналізу конституційних змін у формулюванні цієї функції, а також окремих аспектів її реалізації. Разом з тим, у вітчизняній юридичній науці бракує критичного аналізу підтримання публічного обвинувачення як функції прокуратури та її співвідношення з іншими функціями прокуратури.

Метою цієї наукової статті є визначення поняття та змісту підтримання публічного обвинувачення як функції прокуратури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формулювання зазначеної функції, закріплене в результаті Конституційної реформи щодо правосуддя, є наслідком корегування функції підтримання державного обвинувачення в суді, яка покладалася на прокуратуру раніше. Попри відсутність законодавчого визначення функції «підтримання публічного обвинувачення», у науковій юридичній літературі сфор-

мулювався в цілому єдиний підхід до розуміння її відмінностей від підтримання державного обвинувачення.

Зокрема, Ю.М. Дьомін пов'язує публічне обвинувачення з публічними правовідносинами, публічними органами влади [2, с. 21]. І.І. Шульган вважає, що поняття «публічне обвинувачення» є дещо ширшим від поняття «державне обвинувачення» і означає, що прокурор у кримінальному провадженні виступає тепер не тільки від імені держави, а й від імені всього суспільства (принаймні більшої його частини) [3, с. 239]. На думку С. Патюк, якщо публічне обвинувачення виконується в інтересах всього суспільства (і держави зокрема), то державне обвинувачення буквально може здійснюватися тільки в інтересах держави, її органів та посадових осіб, які можуть не відстоювати волю більшості суспільства, тому термін «публічне обвинувачення» лінгвістичного захищає і державні інтереси, і суспільні інтереси й потерпілого у кримінальному провадженні [4]. Отже, у новому визначенні робиться наголос як на публічному (офіційному) характері здійснюваної діяльності, так і на публічних інтересах (що охоплюють права і свободи людини, інтереси суспільства та інтереси держави), які має захищати прокурор при підтриманні обвинувачення, що є більш повним і вичерпним формулюванням зазначеної функції.

Більш обґрунтованим видається це визначення й в аспекті узгодження концептуальних основ обвинувачення у кримінальному процесі, що ґрунтуються на загальноприйнятому і нормативно закріпленому поділу кримінальних проваджень на справи публічного та приватного обвинувачення. При цьому публічним обвинуваченням вважається обвинувачення,

яке походить від держави (суспільства), а приватним — обвинувачення, що висувається та підтримується потерпілим. В цьому контексті протиставлення приватному обвинуваченню публічного видається більш коректним, ніж державного.

Нарешті, зміну найменування цієї функції можна розглядати як крок до гармонізації правових основ діяльності прокурора у кримінальному провадженні із міжнародними стандартами, які використовують поняття «публічне обвинувачення» (public prosecution) [5], що, втім, може перекладатися і як «державне обвинувачення». Але при цьому ніколи не використовується дослівний переклад цього терміну — «state prosecution».

Отже, розглядувану зміну термінології можна вважати достатньо обґрунтованою. При цьому видаються значною мірою надуманими проблеми, які формулюються у зв'язку із цим у науковій юридичній літературі, зокрема: чи може прокурор підтримувати публічне обвинувачення, якщо проти цього заперечує громада (частина суспільства); як воно співвідноситься із ухваленням вироку іменем України тощо [2, с. 23; 3, с. 239]. Відповідно, можна зробити висновок, що конституційні зміни цієї функції мали суто косметичний, а не концептуальний характер, адже від перейменування зміст зазначеної функції не змінився. Таким чином, публічне обвинувачення зберігає основні сутнісні характеристики державного обвинувачення, з огляду на що, з одного боку, актуальними відносно цієї функції залишаються наукові розробки у галузі підтримання прокурором державного обвинувачення; з іншого боку, приведення КПК України та законодавства про прокуратуру у відповідність до Конституції України в цій частині

можливе за допомогою заміни термінології у відповідних статтях без іншого корегування їх змісту.

В основі розглядуваної функції лежить поняття «обвинувачення», яке є багатозначним. Так, у практиці ЄСПЛ обвинувачення розглядається як офіційне доведення до відома особи компетентним органом твердження про наявність припущення про вчинення особою кримінально караного правопорушення й при цьому стосується змісту, а не формального поняття обвинувачення (справа «Deweer v. Belgium», § 44 [6]; «Вашенко проти України», § 51 [7]). Суд вирізняє в обвинуваченні причину, тобто відомості про ті факти матеріальної дійсності, які нібито мали місце і є підставою для висунення обвинувачення; а також характер, тобто юридичну кваліфікацію згаданих фактів (справа «Маттоціа проти Італії» [8]). Таким чином, ЄСПЛ розглядає обвинувачення у процесуальному та матеріальному значенні. Такі підходи є основними при визначенні сутності обвинувачення і у вітчизняному кримінальному процесі. Можна вважати, що визначення функції підтримання прокурором публічного обвинувачення має інтегрувати вказані підходи, оскільки вони не є протилежними, а з різних аспектів розкривають її сутність.

При характеристиці цієї функції варто виділити її предмет, тобто коло питань, стосовно яких вона реалізується, яке можна вважати обвинуваченням у матеріальному сенсі. Цей предмет визначається кримінальною відповідальністю та кримінальним правопорушенням як її підставою. Як відмічає С. А. Альперт, обвинувачення постає одним з основних методів, що забезпечують реалізацію кримінальної відповідальності, тому його зміст безпосередньо пов'язаний з поняттям

кримінальної відповідальності та питанням про її підставу [9, с. 25]. На думку П.М. Каркача, обвинувачення як вид кримінально-процесуальної діяльності пов'язане з предметом обвинувачення, тобто з матеріально-правовим відображенням тих кримінально каранних діянь, у зв'язку з якими ведеться кримінальний процес. У матеріально-правовому значенні воно є процесуальним відображенням кримінальної відповідальності, точніше, складу злочину, у якому звинувачують конкретну особу, і охоплює всі необхідні ознаки злочину, всі його елементи, передбачені диспозицією відповідної статті КПК [10, с. 21].

З цього можна зробити висновки, що предметом обвинувачення є твердження про вчинення особою кримінального правопорушення. Вказівку на це містить п. 13 ст. 3 КПК України, що визначає обвинувачення як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом. Проте, на наш погляд, одне лише таке твердження являтиме собою констатацію припущення про факт кримінального правопорушення та його вчинення певною особою, тоді як обвинувальної спрямованості йому надає поєднання з вимогою притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності. В сукупності вони утворюють обвинувальну тезу як предмет обвинувачення.

При цьому необхідно погодитися із В.С. Зеленецьким у тому, що обвинувачення в матеріально-правовому розумінні за відсутності реалізуючої діяльності статичне і може функціонувати лише в діяльності, спрямованій на його здійснення [11, с. 51]. Аналогічну позицію займає

Г.В. Мовчан, на думку якого обвинувачення в кримінально-правовому сенсі визначає предмет (зміст) обвинувачення особи (статичну складову), а в кримінально-процесуальному — форму (процедуру) реалізації відповідальності особи (динамічну складову) [12, с. 174]. Таким чином, обвинувальна діяльність слугує засобом реалізації кримінальної відповідальності, долаючи розрив між виникненням соціальної потреби реагування на кримінальне правопорушення та її задоволенням у вигляді притягнення до кримінальної відповідальності винної особи.

Обвинувальна діяльність включає декілька складових, які водночас, з огляду на її динамічний характер, можна вважати її етапами. Так, М.А. Чельцов-Бебутов включав до її змісту розслідування державними органами злочину, виявлення й викриття винного і застосування до нього покарання згідно з обвинувальним вироком [13, с. 202]. Л. Стадницькі вказує на те, що обвинувачення затверджується, пред'являється, представляється, змінюється, доповнюється і підтримується прокурором [14, с. 51]. Очевидно, що в основі таких поглядів лежить розуміння певного розвитку обвинувачення в межах кримінального провадження. Уявляється, що діалектичний розвиток обвинувальної діяльності проходить такі етапи: 1) формування обвинувачення, яке включає встановлення приводу та підстав обвинувачення (факту вчинення кримінального правопорушення), визначення об'єкта обвинувачення (особи, яка вчинила кримінальне правопорушення), уточнення й обґрунтування зв'язку між підставою та об'єктом обвинувачення; 2) формулювання обвинувачення, яке передбачає коротке, точне і завершене вираження обвинувальної тези

і її оформлення у відповідному процесуальному документі; 3) висунення (пред'явлення) обвинувачення, яке передбачає офіційне оголошення прокурора про його наявність та зміст, звернене до обвинуваченого, сторони захисту та суду; 4) підтримання обвинувачення, яке охоплює доведення обвинувальної тези перед судом; 5) впровадження обвинувачення, яке відбувається у вироку суду та здійснюється в процесі застосування до особи кримінального покарання чи заходів кримінально-правового характеру. Отже, в широкому розумінні обвинувальна діяльність прокурора включає формування, формулювання, висунення і доведення у суді обвинувальної тези, впровадження її у судові рішення та реалізацію при його виконанні.

Співставляючи ці положення із функцією підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді, стає очевидним, що остання є значно вужчою за обвинувальну діяльність. Фактично, законодавець пов'язує досліджувану функцію тільки з одним із вказаних етапів реалізації останньої, оскільки вона стосується лише «підтримання» обвинувачення «в суді». Це підтверджує визначення поняття «державне обвинувачення» у п. 3 ст. 3 КПК України як процесуальної діяльності прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Таким чином, відповідна функція прокуратури обмежує обвинувальну діяльність прокурора його процесуальними діями по доведенню, відстоюванню винуватості особи у судовому провадженні і не охоплює досудовий та постсудовий етапи. В цьому виражається невідповідність між підтриманням

публічного обвинувачення як інституційною функцією прокуратури та кримінальною процесуальною функцією обвинувачення, що виконується прокурором у кримінальному провадженні.

Звертаючи увагу на цю невідповідність, В.Т. Маляренко зазначає, що покладення на прокурора обвинувачення лише в суді є принципово неправильним, оскільки воно виникає не в суді, а формується і формулюється в стадії досудових проваджень, тому на прокуратуру має бути покладена функція підтримання державного обвинувачення не тільки в суді, але протягом усього кримінального процесу [15, с. 11]. Аналогічно висновку можна дійти на підставі аналізу міжнародних стандартів, які пов'язують діяльність публічних обвинувачів не лише із підтриманням публічного обвинувачення в судах, а й вирішенням питання про порушення або продовження кримінального переслідування та опротестовування рішень судів [5].

Розвиваючи ці міркування, можна дійти висновку, що вказану функцію неможливо розглядати ізольовано, як самодостатній вид діяльності прокуратури, оскільки здійснення прокурором обвинувальної діяльності не обмежується судовим провадженням. Відтак, підтримання публічного обвинувачення в суді, що позиціонується як окрема функція прокуратури, насправді є лише одним із етапів (форм) більш широкої за обсягом обвинувальної діяльності прокуратури, у зв'язку із чим потребують законодавчої регламентації й інші прояви реалізації останньої. Уявляється, що визначити її місце в системі функцій прокуратури дозволяє концепція прокурорського кримінального переслідування [16; 17], яка дозволяє органічно

поєднати і узгодити обвинувальну діяльність прокурора у досудовому та судовому кримінальному провадженні, а також при виконанні кримінальних покарань. Зважаючи на те, що це питання є предметом окремого самостійного дослідження, наразі зауважимо, що система функцій прокуратури потребує перегляду з тим, щоб в її основі лежала єдина концепція обвинувальної діяльності прокуратури, а не набір різнорідних і формально не пов'язаних між собою напрямів діяльності цього органу.

Важливо наголосити, що підтримання публічного обвинувачення в суді є виключною функцією прокуратури, оскільки закріплене лише за нею і не надається жодному іншому суб'єкту. Можна вважати, що в Україні це стосується не лише публічного обвинувачення як такого, що виходить від суспільства й держави на противагу приватному обвинуваченню, яке підтримується потерпілим, а й обвинувальної діяльності в суді в цілому. Такого висновку ми доходимо зважаючи на те, що іншим, крім прокурора, суб'єктом здійснення обвинувальної діяльності в суді є лише потерпілий, можливість якого самостійно підтримувати обвинувачення в суді за правилами приватного обвинувачення обмежена ситуаціями відмови прокурора від публічного обвинувачення та зміни обвинувачення у бік пом'якшення. Тому в будь-якому випадку обвинувальна діяльність потерпілого є похідною від обвинувальної діяльності прокурора і підпорядкованою їй, а отже — може розглядатися суто як виняток, що підтверджує загальне правило — підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором. З цього можна зробити два взаємопов'язані висновки: 1) тільки прокурор може підтримувати публічне обвину-

вачення в суді; 2) прокурор має підтримувати публічне обвинувачення в усіх кримінальних провадженнях, які є предметом розгляду суду. Отже, існують підстави стверджувати про монополію прокуратури на підтримання публічного обвинувачення в суді, а якщо розглядати більш широко — на здійснення кримінального переслідування.

Це відображено у п. 4 ч. 2 ст. 129 Конституції України, згідно з яким підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором визнається однією із основних засад судочинства. З цієї засади випливає, що: обвинувальна діяльність здійснюється офіційно, від імені та в інтересах людини, суспільства та держави; для цього створено і діє спеціальний державний орган — прокуратура; підтримання публічного обвинувачення здійснюється професійно та на належному рівні компетентності; підтримання публічного обвинувачення іншими суб'єктами не допускається. Разом з тим, в системі основних засад кримінального провадження, закріплених у КПК України, ця засада відсутня, що можна вважати істотною прогалиною, яка потребує подолання.

Розглядаючи призначення цієї діяльності, варто відмітити, що вона підпорядковується загальній меті прокурорської діяльності, що полягає у захисті людини, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. При цьому варто звернути увагу на конкуренцію між ідеями «контролю над злочинністю» та «належного процесу», яка полягає у тому, що відповідно до першої з них, основна логіка кримінального правосуддя полягає у стримуванні та придушенні злочинної поведінки, за якої успішне виявлення злочинів, обвинувачення та засудження є ознаками ефективної

моделі кримінального правосуддя. З іншого боку, належна модель процесу робить принаймні такий же наголос на захисті прав невинуватих осіб, як і на засудженні винних, ставлячи на перше місце захист прав і свобод людини в умовах їх реального або можливого обмеження [18, с. 15].

Уявляється, що система кримінального правосуддя покликана забезпечувати баланс між цими суперечливими цілями, що знаходить своє відображення у формулюванні завдань кримінального провадження в ст. 2 КПК України, а саме, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, і при цьому жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. Традиційно вважається, що прокурор при підтриманні публічного обвинувачення рівною мірою відповідає за виконання обох цих завдань. Проте їх рівнозначність для публічного обвинувача є сумнівною, що впливає із логіки обвинувальної діяльності, яка спрямована на доведення вини, а не на її спростування. Відтак уявляється, що на прокурора у судовому провадженні лягає перше з цих завдань, а саме забезпечення притягнення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, до кримінальної відповідальності у міру своєї вини (що включає й застосування до осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності, заходів кримінально-правового характеру). Завдання забезпечення того, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, є для прокурора похідним від першого і вторинним, оскільки, по-перше, не є його основним призначенням (що полягає у доведенні вини); по-друге, поглинається необхідністю притягнення до кримінальної відповідальності винного

відповідно до його вини; по-третє, є предметом відповідальності іншої сторони — захисту. Таким чином, розподіл процесуальних функцій, зумовлений, передусім, відмінністю завдань, на досягнення яких вони спрямовані, передбачає спрямованість підтримання публічного обвинувачення на одне основне завдання — притягнення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, до кримінальної відповідальності.

Висновки. Таким чином, підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді можна визначити як конституційну функцію прокуратури, яка полягає у доведенні перед судом твердження про вчинення особою кримінального правопорушення з метою притягнення її до кримінальної відповідальності. Предметом цієї функції є обвинувачення як твердження

про вчинення особою кримінального правопорушення. До числа її завдань можна віднести: 1) сприяння суду у всебічному, повному і об'єктивному розгляді кримінальних справ та постановленню законних, обґрунтованих і вмотивованих судових рішень; 2) забезпечення притягнення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, до відповідальності в міру своєї вини. Сферою її реалізації слід визнати правовідносини, що складаються у судовому провадженні, що охоплює кримінальне провадження у суді першої інстанції (підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення), провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Долежан В. Деякі проблеми і перспективи розвитку інституту державного обвинувачення. *Прокуратура України: історія, сьогодення та перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 лист. 2011 р.). К.: Нац. акад. прокуратури України, 2012. С. 30-34.
2. Дьомін Ю. Функції органів прокуратури в контексті конституційних змін. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 20-28.
3. Шульган І.І. Окремі аспекти підтримання прокурором публічного обвинувачення. *Юрид. наук. електронний журнал*. 2016. №. 6. С. 238-240.
4. Патюк С. Нормативна невизначеність співвідношення категорій «державне» та «публічне» обвинувачення як підстава для зловживання правом у кримінальному провадженні. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства*. 2017. Т. 1. №. 2. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/73/69>.
5. The role of public prosecution in the criminal justice system: Recommendation Rec (2000) 19, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 6 October 2000. URL: <https://rm.coe.int/16804be55a>.
6. Deweer v. Belgium: ECHR 27 February 1980 (Application № 6903/75). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57469%22%7D>.
7. Ващенко проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 26 червня 2008 р. (заява № 26864/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/974_401.
8. Маттоція проти Італії: Рішення Європейського суду з прав людини від 25 липня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_004/print.
9. Альперт С.А. Обвинение в советском уголовном процессе: Учебное пособие. Харьков: Харьковский юридический институт, 1974. 39 с.
10. Каркач П.М. Державне обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України : навч. посіб. Х. : Право, 2013. 184 с.

11. Зеленецкий В.С. Отказ прокурора от государственного обвинения. Х. : Юристь, 1979. 116 с.
12. Мовчан Г.В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2010. 219 с.
13. Чельцов М.А. Уголовный процесс. М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1948. 624 с.
14. Стадниcki Л. Полномочия прокурора при рассмотрении уголовных дел в суде первой инстанции: дис. .. доктора права. Кишинэу, 2016. 196 с.
15. Маляренко В. Окремі проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні. *Вісн. Нац. акад. прокуратури України*. 2008. № 3. С. 5-15.
16. Лапкін А.В. Щодо визначення змісту діяльності прокурора зі здійснення кримінального переслідування у досудовому кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2012. № 1034. С. 243-246.
17. Лапкін А.В. Кримінальне переслідування — перспективна функція прокуратури. *Вісн. Нац. акад. прокуратури України*. 2011. № 1. С. 52-58.
18. Packer Herbert. *The Limits of the Criminal Sanction*. Stanford: Stanford University Press, 1968. 388 p.

Лапкин А.В.

Концептуальные проблемы поддержания публичного обвинения в суде прокурором.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы поддержания публичного обвинения в суде как конституционной функции прокуратуры. Выявляются недостатки нормативной регламентации этой функции и формулируются предложения по их устранению. Анализируются полномочия прокурора при поддержании публичного обвинения в суде. Определяются предмет и задачи этой функции.

Ключевые слова: прокуратура, уголовное производство, публичное обвинение, уголовное правосудие, функции прокуратуры.

A. Lapkin

Conceptual problems of maintaining public prosecution in court by the prosecutor.

Summary. The article deals with the problems of maintaining public prosecution in court as a constitutional function of the Prosecutor's Office. Shortcomings in the normative regulation of this function are identified and proposals for their elimination are made. The powers of the prosecutor in maintaining public prosecution in court are analysed. The subject matter and objectives of this function are defined.

Keywords: Prosecutor's Office, criminal proceedings, public prosecution, criminal justice, functions of the Prosecutor's Office.